

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.29>

ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ВІДМЕЖУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ВІД ЗЛОЧИНУ

Кравченко І.А.,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу
ЧНУ ім. Петра Могили

Кравченко І.А. Економічне насильство як спосіб вчинення домашнього насильства: відмежування адміністративного правопорушення від злочину.

У статті досліджено економічне насильство як вид домашнього насильства, за яке передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність. Визначено критерій відмежування економічного насильства як способу вчинення домашнього насильства, передбаченого ст. 173-2 КУпАП від діяння, визначеного у ст. 173-2 КК України. Констатовано, що адміністративна та кримінальна відповідальність настає у разі вчинення домашнього насильства трьома способами: фізичним, психологічним чи економічним. Це зумовлює труднощі у практичній діяльності при розмежуванні ст. 173-2 КУпАП і ст. 126-1 КК України, оскільки об'єктивна сторона їх складів визначена невичерпно. Обґрунтовано доцільність виключення зі ст. 126-1 КК України поняття «систематичне», оскільки чинна редакція суперечить меті криміналізації діяння домашнього насильства та створює перешкоди у правозастосуванні вказаної спеціальної кримінально-правової норми. Наголошено на необхідності законодавчого тлумачення поняття зі ст. 173-2 КУпАП «шкода фізичному або психічному здоров'ю» та зі ст. 126 КК України «насильство, що призводить до фізичних або психологічних страждань».

З'ясовано, що у законодавчих визначеннях економічного насильства та діяння економічного характеру конструкція «та інші правопорушення економічного характеру» та сполучник «тощо» свідчить про те, що діяння економічного характеру як спосіб вчинення домашнього насильства не можуть бути передбаченими у законодавстві вичерпно, оскільки економіка знаходиться у постійному розвитку та відповідно насильство в контексті правопорушення, яке досліджуємо, може набувати нових форм.

Визначено, що головною його ознакою економічного домашнього насильства є маніпулювання суб'єктом злочину або правопорушення матеріальними благами, що призводить до негативних психологічних або/та фізичних наслідків для потерпілого.

За результатами дослідження, виокремлено критерій розмежування домашнього насильства, передбаченого ст. 126-1 КК України від діяння, визначеного у ст. 173-2 КК України, яким повинні виступати наслідки, які спричинило протиправне діяння. Тобто необхідно визначити рівень суспільної небезпеки шкоди, що настала після вчинення діяння економічного характеру, яке охоплює законодавча категорія «домашнє насильство».

Висловлено пропозиції щодо подальшого удосконалення законодавства у сфері адміністративного та кримінального права щодо положень, які закріплюють юридичну відповідальність за вчинення домашнього насильства в Україні.

Ключові слова: домашнє насильство, економічне насильство, системність, суспільно небезпечні наслідки, фізичне страждання, психологічне страждання.

Kravchenko I. Economic violence as a way of committing domestic violence: differentiation of administrative offense from crime.

The article is considered economic violence as a type of domestic violence, for which administrative and criminal liability is provided. The criterion of delimitation of economic violence as a way of committing domestic violence of Art. 173-2 of the Code of Administrative Offenses and Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine is defined. It is stated that administrative and criminal liability arises in the case of domestic violence in three ways: physical, psychological or economic. This are caused difficulties in practice in delimiting Art. 173-2 of the Code of Administrative Offenses and Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, as the objective side of their composition is defined inexhaustibly.

Expediency of exclusion from Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, the notion of "systemicity" is justified, as the current wording contradicts the purpose of criminalizing acts of domestic violence and creates obstacles to the application of this special criminal law. Emphasis is placed on the need for legislative interpretation of the concept of Art. 173-2 of the Code of Administrative Offenses «harm of physical or mental health» and of Art. 126 of the

Criminal Code of Ukraine «violence that leads to physical or psychological suffering.»

It was found that in the legal definitions of economic violence and acts of economic nature, the construction «and other economic offenses» and the conjunction «etc.» indicates that acts of economic nature as a way of committing domestic violence can not be provided by law exhaustively, because the economy is in constant development and, accordingly, violence in the context of the offense we are investigating may take new forms.

It is determined that its main feature of economic domestic violence is the manipulation of the subject of the crime or offense by material goods, which leads to negative psychological and/or physical consequences for the victim.

According to the results of the research, the criterion of differentiation of domestic violence provided by Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine from the act specified in Art. 173-2 of the Criminal Code of Ukraine, which should be the consequences caused by the illegal act. That is, it is necessary to determine the level of public danger of damage that occurred after the commission of an act of an economic nature, which covers the legislative category of «domestic violence».

Suggestions for further improvement of legislation in the field of administrative and criminal law on the provisions that establish legal liability for domestic violence in Ukraine.

Key words: domestic violence, economic violence, systemic, socially dangerous consequences, physical suffering, psychological suffering.

Постановка проблеми. Утвердження принципів гендерної рівності шляхом їх закріплення у правових нормах та встановлення юридичної відповідальності за діяння, які їх порушують, актуалізують дослідження законодавства щодо запобігання домашньому насильству та боротьби з ним.

Чинним законодавством передбачено три види домашнього насильства: фізичне, психологічне та економічне. Статистика свідчить, що найпоширенішим способом вчинення домашнього насильства є фізичне, а діяння психологічного та економічного характеру, передбачені ст. 173-2 КУпАП України, є латентними правопорушеннями. Водночас передбачення вказаних видів домашнього насильства у ст. 126-1 КК України потребує наукового підходу до їх тлумачення з метою чіткого розмежування домашнього насильства як злочину та як адміністративного правопорушення.

Питанням домашнього насильства займалися такі науковці, як А. О. Байда, О. В. Баранова, Л. Ф. Бурлачук, А. А. Вознюк, А. А. Данилюк, А. О. Драгоненко, О. Ю. Дрозд, О. О. Дудоров, М. Г. Заславська, Т. О. Марценюк, В. В. Пивоваров, Л. О. Смоляр, О. В. Старчук, Г. О. Христова та інші,

проте особливості законодавчих конструкцій, передбачених ст. 173-2 КУпАП та ст. 126-1 КК України, потребують подальшого дослідження.

Мета статті. На основі вивчення чинного законодавства України визначити критерії відмежування такого адміністративного правопорушення як домашнє насильство способом економічного насильства від злочину.

Виклад основного матеріалу. Домашнє насильство визнано важливою проблемою на міжнародному рівні. Про це свідчать положення Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 11.05.2011 р. (CETS № 210, Стамбульська конвенція). У 2011 р. Україною підписано Стамбульську конвенцію і, як наслідок, законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII [1] та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII було внесені відповідні зміни у законодавство [2].

Зокрема, Законом України № 2229-VIII від 07.12.2017 змінено ст. 173-2 КУпАП, а саме сформульоване визначення домашнього насильства і насильства за ознакою статі як «умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо) внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого» [3].

А Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII у ст. 126-1 КК України встановив кримінальну відповідальність за домашнє насильство, передбачивши: «домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [4].

Таким чином адміністративна та кримінальна відповідальність настає у разі вчинення домашнього насильства трьома способами: фізичним, психологічним чи економічним.

Це зумовлює труднощі у практичній діяльності при розмежуванні ст. 173-2 КУпАП і ст. 126-1 КК України, оскільки об'єктивна сторона їх складів визначена невичерпно.

На думку Т. О. Павлової та А. С. Кривошликової, «вирішення цієї колізії можливо шляхом розкриття та уточнення змісту поняття «систематичності» як ознаки діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність відповідно до ст. 126-1 КК України» [5, с. 163].

Якщо звернутись до Академічного тлумачного словника, то в ньому наявні кілька трактувань поняття «систематичний»: 1) який являє собою систему; побудований, упорядкований за певним планом; 2) який спирається на певну систему; суворо планомірний; 3) постійний, регулярний [6]. Зрозуміло, що для роз'яснення змісту домашнього насильства ми можемо оперувати тлумаченням систематичності як постійного, регулярного діяння.

Водночас, в КК України в ряді статей вживається поняття «систематичності», тому Пленум Верховного Суду України у постанові від 07.02.2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» визначив, що «систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глум над ним тощо)» [7]. Однак наведене не усуває тих питань, які виникають у правозастосуванні, оскільки тлумачення «систематичності» через «тривалість» лише породжує запитання – яке за часом повинно бути суспільно небезпечне діяння, щоб його вважати тривалим?

О. Степаненко пропонує систематичність характеризувати «двома критеріями: кількісним, тобто багаторазовість періодично здійснюваних дій, і якісним, тобто взаємозв'язком, внутрішньою єдністю, що утворюють певну лінію поведінки винного щодо конкретного потерпілого чи потерпілих. Лише за наявністю як кількісного, так і якісного критерію можна стверджувати, що насильство має систематичний характер» [8].

На нашу думку, поняття «систематичність» визначається кількісним критерієм, тобто потрібно враховувати скільки разів було вчинено протиправне діяння, та якщо виходити зі значення систематичний – постійний, регулярний, то такі діяння повинні відбуватись через однаковий проміжок часу.

Викладене дає підстави стверджувати, що домашнє насильство слід кваліфікувати як злочин лише за умови якщо суспільно небезпечне діяння одного виду повторюється через однаковий проміжок часу. Тобто вчинення один раз умисного фізичного, психологічного або економічного насильства щодо визначеного в ст. 126-1 КК України кола осіб, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, повинно кваліфікуватись за загальними кримінально-правовими нормами.

Змодельємо ситуацію. Якщо чоловік наніс дружині умисні середньої тяжкості тілесні ушко-

дження і був притягнутий до кримінальної відповідальності, а через деякий час знову повторив це діяння, то факт попереднього притягнення до кримінальної відповідальності унеможливує кваліфікацію за ст. 126-1 КК України, хоча умисне заподіяння ним середньої тяжкості тілесних ушкоджень дружині можна визнавати систематичним.

Тому, вважаємо за доцільне виключити зі ст. 126-1 КК України поняття «систематичне», оскільки чинна редакція суперечить меті криміналізації діяння домашнє насильство та створює перешкоди у правозастосуванні вказаної спеціальної кримінально-правової норми.

У той же час потребують законодавчого тлумачення поняття зі ст. 173-2 КУпАП «шкода фізичному або психічному здоров'ю» та зі ст. 126 КК України «насильство, що призводить до фізичних або психологічних страждань». Адже чинна редакція вказаних правових норм цілком обґрунтовано зумовлює запитання – чи може породжувати шкода фізичному або психічному здоров'ю (передбачена ст. 173-2 КУпАП) відповідні фізичні або психологічні страждання (передбачені ст. 126 КК України)?

Щодо діяння економічного характеру як способу вчинення домашнього насильства спершу слід звернутись до визначення його у законодавстві.

У Законі України № 2229-VIII від 07.12.2017 встановлено, що економічне насильство – «форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру» [1].

КУпАП у ст. 173-2 визначає, діяння економічного характеру – це «застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо» [3].

Наявність у наведених визначеннях конструкції «та інші правопорушення економічного характеру» та сполучника «тощо» свідчить про те, що діяння економічного характеру як спосіб вчинення домашнього насильства не можуть бути передбаченими у законодавстві вичерпно, оскільки економіка знаходиться у постійному розвитку та відповідно насильство в контексті правопорушення, яке досліджуємо, може набувати нових форм.

Так, О. В. Харитонова висловлюється, що «економічне насильство може проявлятися у відмові в утриманні дітей, непрацездатних членів сім'ї, приховуванні доходів, витраті сімейних грошей із самостійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахуванні потреб партнера» [9, с. 43].

В свою чергу А. А. Данилюк наводить узагальнене визначення економічного насильства та пов'язує його «із позбавленням або обмеженням права користування економічними ресурсами, при якому один із партнерів (частіше жінка) відчуває погрозу безпеці та емоційному комфорту, за рахунок того, що вона/він знаходиться у повній економічній залежності від іншого партнера, оскільки в такому випадку має місце емоція страху з формуванням залежності від партнера-тирана» [10, с. 80].

Очевидно, що не можна чітко передбачити в КУпАП та КК України всі форми, яких може набувати економічне насильство як спосіб домашнього насильства, адже його прояви можуть бути досить різноманітними. Головною його ознакою, на нашу думку, є маніпулювання суб'єктом злочину або правопорушення матеріальними благами, що призводить до негативних психологічних або/та фізичних наслідків для потерпілого.

Проте таке формулювання не визначає, як розмежовувати адміністративне правопорушення «Домашнє насильство» від злочину «Домашнє насильство».

Ми вважаємо, що критерієм розмежування домашнього насильства, передбаченого ст. 126-1 КК України від діяння, визначеного у ст. 173-2 КК України, повинні виступати наслідки, які спричинило протиправне діяння. Тобто необхідно визначати рівень суспільної небезпеки шкоди, що настала після вчинення діяння економічного характеру, яке охоплює законодавча категорія «домашнє насильство». Адже саме ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння перебуває в основі розмежування кримінально караних діянь від адміністративних правопорушень.

Висновки. Отже, на підставі вивчення положень нормативно-правових актів та позицій вчених можемо стверджувати, що:

1. Адміністративна та кримінальна відповідальність настає у разі вчинення домашнього насильства трьома способами: фізичним, психологічним чи економічним, що зумовлює труднощі у практичній діяльності при розмежуванні ст. 173-2 КУпАП і ст. 126-1 КК України, оскільки об'єктивна сторона їх складів визначена невичерпно.
2. Поняття «систематичність» визначається кількісним критерієм, тобто потрібно враховувати скільки разів було вчинено протиправне діяння, та якщо виходити зі значення систематичний – постійний, регулярний, то такі діяння повинні відбуватись через однаковий проміжок часу.
3. Вважаємо за доцільне виключити зі ст. 126-1 КК України поняття «систематичне», оскільки чинна редакція суперечить меті криміналізації діяння домашнє насильство та створює перешкоди у правозастосуванні вказаної спеціальної кримінально-правової норми.
4. Потребують законодавчого тлумачення поняття зі ст. 173-2 КУпАП «шкода фізичному або психічному здоров'ю» та зі ст. 126 КК України «насильство, що призводить до фізичних або психологічних страждань». Адже чинна редакція вказаних правових норм цілком обґрунтовано зумовлює запитання – чи може породжувати шкода фізичному або психічному здоров'ю (передбачена ст. 173-2 КУпАП) відповідні фізичні або психологічні страждання (передбачені ст. 126 КК України)?
5. Діяння економічного характеру як спосіб вчинення домашнього насильства не можуть бути передбаченими у законодавстві вичерпно, оскільки економіка знаходиться у постійному розвитку та відповідно насильство в контексті правопорушення, яке досліджуємо, може набувати нових форм.
6. Головною ознакою економічного насильства як способу домашнього насильства, на нашу думку, є маніпулювання матеріальними благами суб'єктом злочину або правопорушення, що призводить до негативних психологічних або/та фізичних наслідків для потерпілого.
7. Критерієм розмежування домашнього насильства, передбаченого ст. 126-1 КК України від діяння, визначеного у ст. 173-2 КК України, повинні виступати наслідки, які спричинило протиправне діяння. Тобто необхідно визначати рівень суспільної небезпеки шкоди, що настала після вчинення діяння економічного характеру, яке охоплює законодавча категорія «домашнє насильство».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 21.02.2019. URL: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр. (дата звернення: 14.11.2021).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 14.11.2021).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : станом на 01.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 14.11.2021).
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 17.02.2021).
5. Павлова Т.О., Кривошликова А.С. Правовий аналіз норм Кримінального кодексу України щодо гендерної рівності та протидії насиль-

- ству стосовно жінок та домашньому насильству. Правова держава. 2018. № 32. С. 159–168.
6. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-108). URL: <http://sum.in.ua/s/systematychnyj> (дата звернення: 11.11.2021).
 7. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 11.11.2021).
 8. Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 4. С. 323–327.
 9. Харитонова О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Науково-практичний посібник. Харків: ТОВ Видавництво «Права людини», 2018. 344 с.
 10. Данилюк А.А. Економічне насильство в сім'ї: види та причини застосування. Правова держава. 2021. № 41. С. 76–82.